T.C.
BAŞBAKANLIK
TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

MOLDOVA CUMHURİYETİ

<u>Hazırlayan:</u>
Leyla GÜLBUDAK
Teknik Yardım Uzmanı
Ekonomik, Ticari ve Teknik İşbirliği Daire Başkanlığı

HAZİRAN 2004

İÇİNDEKİLER

1. TEMEL GÖSTERGELER

2. EKONOMİK GÖSTERGELER

3. COĞRAFİ KONUMU VE ÖZELLİKLERİ

4. TARİHÇE VE SİYASİ YAPI
4.1 Tarihçe
4.2 Siyasi Yapı

5. EKONOMİK YAPI
5.1 Genel Ekonomik Durum
5.2 Son Dönemde Temel Ekonomik Göstergelerdeki Değişimler
5.2.1 Büyüme
5.2.2 Döviz Kuru
5.2.3 Dış Borçlar
5.2.4 Enflasyon
5.3 Başlıca Ekonomik Göstergeler
5.3.1 Tarım
5.3.2 Sanayi
5.3.3 İnşaat
5.3.4 Bankacılık
5.3.5 Telekomünikasyon
5.3.6 Ulaştırma
5.4 Dış Ticaret
5.4.1 İhracat-İthalat
5.4.2 Dünya Ticaret Örgütü
5.4.3 Yabancı Sermaye
5.5 Özelleştirme

6. TÜRKİYE-MOLDOVA TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ
6.1 Dış Ticaret
6.2 Yatırım Ortamı
6.3 Moldova'daki Türk Yatırımları
6.4 İnşaat ve Taahhüt
6.5 Eximbank Kredisi
6.6 İşbirliği Olanakları
6.7 Ekonomik ve Ticari Anlaşmalar
6.8 Türkiye-Moldova Karma Ekonomik Komisyonu
6.9 Türkiye-Moldova İş Konseyi

7- GAGAUZ YERİ ÖZERK CUMHURİYETİ
7.1 Temel Göstergeler
7.2 Siyasi ve Hukuki Yapı
7.3 Gagauz Başkanı ve İcraat Makamı
7.4 Yasama Organı
7.5 Ekonomisi
7.6 Türkiye'nin Gagauz Özerk Bölgesi İle İlişkileri ve Yardımları

1. TEMEL GÖSTERGELER

Ülkenin Yönetim Şekli	: Cumhuriyet, Parlamenter Demokrasi
Cumhurbaşkanı	: Vladimir VORONIN
Resmi Adı	: Moldova Cumhuriyeti
Bağımsızlık Günü	: 27 Ağustos 1991
Nüfusu	: 3.6 milyon kişi (Ocak 2003)
Etnik Yapı	: % 64.5 Moldovan % 13.8 Ukraynalı % 13.0 Rus % 3.5 Gagauz % 2.0 Bulgar % 3.2 Yahudi ve diğer
Yüzölçümü	: 33.700 Km^2
Resmi Dili	: Moldovanca (Romence)
Konuşulan Diğer Diller	: Rusça, Ukraynaca, Gagauzca, Bulgarca
Başkenti	: Kişinev (Nüfusu: 752,5 bin kişi) (2001 yılı)
Önemli Şehirleri	: Tiraspol (182.000 kişi), Belts (159.000 kişi), Bender (130.000 kişi), Komrat (36.000 kişi)
Komşuları	: Ukrayna (Kuzey, Güney ve Doğu), Romanya (Batı)
Para Birimi	: Moldavan Lei, 1 ABD $=13.20 ML (24 Aralık 2003) 1 EURO=16.37 ML (24 Aralık 2003)
Nüfusun Dağılımı (%)	: 15 yaşın altı % 27, 15-60 yaş arası % 59, 60 yaş üstü % 14
Şehirleşme Oranı	: % 47
Nüfus Artış Hızı	: % 0,55
Nüfus Yoğunluğu	: Km^2'ye 108 kişi
Din	**:**Hıristiyanlık. Ortodoks ağırlıklı olmak üzere katolik, protestan, adventist ve diğer hıristiyanlık mezhepleri de yer almaktadır.
İklimi	: Yazları sıcak, uzun ve kurak, kışlar ise kısa ve sert.

2. EKONOMİK GÖSTERGELER

GSYİH	: 22.040.000.000 ML (2002 yılı) 10.832.000.000 ML (Ocak-Haziran 2003)
Kişi Başına Düşen Milli Gelir	**:** 6.122,00 ML (465 $) (2002 yılı)
GSMH'nin Sektörel Dağılımı (2002)	**:** Tarım % 21 Sanayi % 18,2 Hizmetler % 49,5 Diğerleri % 10,9
Ekonominin Büyüme Oranı (2001)	: % 6,1
Dış Ticaret Dengesi (2002)	**:** - 386 Milyon ABD Doları
Toplam İhracat (2002)	: 666 Milyon $
Toplam İthalat (2002)	: 1.052 Milyon $
Ortalama Ücret (2002)	: 692 ML=51 $
İstihdam (2002)	: 1.562.000 Kişi
İşsizlik Oranı (2002)	: % 5,8
Enflasyon (2002)	: % 5,2
Dış Borç (2002)	: 724.300.000 $
İç Borç (2002)	: 207.914.500 $ (2.821.400.000 ML)
Yabancı Yatırımlar (2002)	: 20.014.700 $ (20.014.700 ML)
Yabancı Sermaye Oranı	: % 13
Cari İşlemler Dengesi (1999)	: - 22,8 Milyon ABD Doları
Başlıca tarım ürünleri	: Üzüm, ayçiçeği, tütün, mısır, buğday, şeker pancarı, et, süt ve süt ürünleri.
Başlıca sanayi ürünleri	: Traktör, pompa, tarım makinaları, elektrikli ev aletleri, tekstil ürünleri, parfüm ve kozmetik, bitkisel yağlar, tarımsal sanayi ürünleri (şarap, ayçiçek yağı, likör, konyak, sigara, meyve suları, tozşeker, konserveler)

3. COGRAFİ KONUMU VE ÖZELLİKLERİ

Güneydoğu Avrupa'da yer alan Moldova Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 33.843 Km²'dir. Başkent Kişinev 47° Kuzey ve 27° 37' Doğu boylamlarında yer almaktadır. Ülkede Km²'ye 108 kişi düşmektedir. Kuzey ve güney uç noktaları arasındaki uzaklık 350 km., batıdan doğuya olan uzaklık ise 150 km.'dir. Kuzey, güney ve doğuda Ukrayna batıda ise Romanya ile komşudur. Ülkenin en yüksek yeri 429.4 metredir. Başlıca nehirleri Dinyester ve Prut'tur.

4. TARİHÇE VE SİYASİ YAPI

4.1 Tarihçe

Moldova, tarihi boyunca sık sık işgallere maruz kalmıştır. Cumhuriyetin esası Prut ve Dinyester nehirlerinin arasında tarihi adı Beserabya olan bölgedir. Halen Romanya ve Ukrayna ile iç içe geçmiş olan Moldova toprakları, uzun süre Macaristan ve Litvanya yönetimi altında kalmış, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir. 1812 yılına kadar 300 yıl, Boğdan eyaleti olarak Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan ve 1812 yılında Osmanlı-Rus Barış Anlaşması'yla Rusya'nın egemenliğine giren bölge, 1918 yılına kadar Rus İmparatorluğu'nun bir vilayeti olarak kalmıştır. Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yenilmesinden sonra Moldova'nın bir kısmı -Güney Beserabya- Romanya'ya geçmiş, ancak Rusya 1878'deki Berlin Kongresi ile bu bölgeyi geri almıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1918'de bölge Romanya'nın eline geçmiş ve 1924 yılında (o dönemde etnik Ukraynalıların hakimiyetinde olan) Dinyester'in doğu yakasında Sovyetler Birliği, Moldova Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni (MÖSSC) kurmuş ve Romanya'nın Beserabya üzerindeki talebini göz önüne almayı reddetmiştir.

1939'daki Nazi-Sovyet Paktı'nın imzalanmasından sonra, 1940 yılında Sovyetler Birliği Beserabya'yı yeniden ele geçirmiş ve bu bölgenin büyük bir kısmını MÖSSC ile birleştirmiştir. Almanya'nın SSCB'ne saldırması ile SSCB bir kez daha 1941 Temmuz'unda Moldova'yı Romanya'ya vermek zorunda kalmış, ancak Sovyet kontrolü 1944 Ağustos'unda yeniden sağlanmıştır. Moldova'nın şimdiki sınırları Prut ve Dinyester nehirlerinin arasındaki Beserabya denilen tarihi bölgenin SSCB tarafından Romanya'dan alınması ile 1947'de çizilmiştir. Romanya ile ilişkileri kesilmiş, kiril alfabesi kullanma zorunluluğu getirilmiş, Rusların ve Ukraynalıların endüstriyel bölgelere büyük çaplı göçleri özellikle desteklenmiştir. 1950'lerde ise binlerce etnik Romen, Orta Asya'ya göç etmek zorunda bırakılmıştır.

1986'da Sovyet Lideri Gorbacov tarafından uygulanan açıklık politikası ile Ruslaştırma politikasına karşı gruplaşmalar oluşmuş, 1980'lerin sonunda ulusal ve kültürel bağımsızlık için uğraş veren birçok bağımsız politik grup ortaya çıkmıştır. 1990 Şubat'ında Cumhuriyetin Yüksek Sovyet (Parlamento) seçimleri yapılmıştır. Moldova'nın bağımsızlık ve reformlara yönelik çalışmaları 1990 yılında artmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş yolunda çalışmalara bu yıl içerisinde başlanmıştır. Yine aynı yılın ilkbaharında yapılan seçimlerde Moldova Halk Cephesi parlamentoda çoğunluğu sağlamış ve Anayasada bir dizi değişiklik yapılmıştır.

Pek çok Sovyet Cumhuriyeti'nde tam bağımsızlık, Moskova'daki başarısız darbe girişimi sonucunda kazanılmıştır. Darbenin bastırılmasından sonra Moldova, 27 Ağustos 1991'de tam bağımsızlığını kazanmıştır. Bu hareketin ardından Ukrayna sınırında gümrük ofisleri açılmış ve Rus askerlerinin Cumhuriyetten ayrılması talep edilerek, Moldova Ulusal Ordusu kurulmuştur. 21 Aralık 1991 tarihinde Moldova yönetimi halkın büyük ölçüde karşı

çıkmasına rağmen Almatı'da yapılan toplantıda eşit ve kurucu üye olarak Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşmasına yönelik anlaşmayı imzalamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası sistemin gündemini meşgul eden etnik sorunlar Moldova'nın da gündemini şekillendirecek potansiyel bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Gagauzlara verilen özerklik, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra barışçı yolla çözümlenen ilk ve tek etnik sorun olma özelliğini korumaktadır.

4.2 Siyasi Yapı

Moldova Cumhuriyeti 29 Temmuz 1994 tarihinde referandum yoluyla kabul edilmiş olan Anayasa ile idare edilmektedir. Anayasaya göre Moldova Devleti demokratik ve hukuki bir Cumhuriyettir. Güçler ayrılığı prensibi benimsenmiştir. Vladimir VORONIN, Cumhurbaşkanlığına 4 Nisan 2001'de dört yıllık bir süre için Parlamento tarafından seçilmiştir. Moldova Cumhuriyeti'nde yasama organı parlamentodur. Parlamento 101 milletvekilinden oluşmaktadır. Parlamento seçimleri dört yıllık bir süre içinde yapılmaktadır. Ülke genelinde % 5 seçim barajı olması sebebiyle partiler seçimlere seçim ittifakları yaparak giderebilmektedir.

5. EKONOMİK YAPI

5.1 Genel Ekonomik Durum

Temel Ekonomik Göstergeler

Göstergeler	1997	1998	1999	2000	2001	2002
GSYİH (Milyar $)	1.9	1.7	1.2	1.3	1.4	1.6
GSYİH (büyüme, %)	1.6	- 6.5	- 3.4	1.9	5.0	7.2
Sınai Üretim (büyüme, %)	- 3.2	- 11.0	- 13.6	6.9	14.2	10.6
Enflasyon (TÜFE, ort., %)	11.8	7.7	39.3	31.3	9.8	11.0
İhracat (milyar $)	0.87	0.63	0.46	0.47	0.57	0.69
İthalat (milyar $)	1.17	1.02	0.57	0.78	0.89	1.08
Döviz Kuru (ort., Lei=$)	462	5.37	10.52	12.43	12.86	13.57

Kaynaklar: EIU Country Profile 2002, EIU Country Report March 2003, BISNIS.

Tarih boyunca Romanya'nın bir parçası olan Moldova, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Sovyetler Birliği'ne katılmıştır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış olan ülke, BDT içindeki en yoksul ülke durumundadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) açıklamış olduğu 2002 yılı İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index) kayıtlarına göre Moldova, 162 ülke arasında 105. sırada yer almaktadır. GSMH'nin kişi başına 400 dolar civarında olduğu ülkede halkın % 23.3'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.

Moldova'nın bağımsız bir ülke olmasına rağmen Rus silahlı kuvvetleri, Dinyester nehrinin doğusunda kalan topraklarda mevcudiyetlerini korumuş ve burada bağımsız "Transdinyester Cumhuriyeti"ni ilan etmiş olan Slav azınlığı desteklemiştir. Bu durum, Transdinyester'in Moldova'daki ağır sanayinin büyük bir kısmına sahip olması nedeniyle ülke ekonomisini olumsuz olarak etkilemiştir.

Moldova'nın 12 yıllık geçmişinde ekonomik dengelerini etkileyen en önemli unsurlar, siyasi istikrarsızlık ve 1998'de Rusya Federasyonu'nda yaşanan ekonomik krizdir. 12 yılda 12

hükümetin iş başına gelmesi, 1992'de Transdinyester nedeniyle bir iç savaş yaşanması, merkezi hükümetin bölge üzerinde fiili egemenliğini tesis edememiş olması ve yine Transdinyester'den kaynaklanan ve % 70 oranına ulaştığı ileri sürülen kayıt dışı ekonomi, Moldova ekonomisini olumsuz etkileyen önemli iç nedenlerdir.

Bugün Moldova ekonomisinin karşılaştığı en önemli sorun, dış kaynak yetersizliği ve dış borç yükünün ekonominin kaldırabileceği düzeyi aşmış olmasıdır. 1.6 milyar dolar civarındaki dış borç, GSYİH'nin % 110'unu geçmiş bulunmaktadır. Moldova için acil sorun, dış borçların ertelemesi olarak belirlenmektedir.

Moldova esas itibariyle bir tarım ekonomisidir. Tarım, GSYİH'nin % 22.3'üne tekabül etmekte, sanayi sektörü için ise bu oran % 16.2'de kalmaktadır. Sanayide en çok ön plana çıkan sektör gıda ürünleri sektörüdür.

Moldova'nın sanayi sektörü çoğunlukla küçük ve orta çaplı özel şirketlerin dinamizmine dayanmaktadır. Nispeten büyük şirketler genellikle devletin mülkiyetinde kalmaya devam etmektedir. IMF ve Dünya Bankası özelleştirmenin bu alanda hızlandırılmasını istemektedir.

Dünya Bankası'nın hazırlamış olduğu bir rapora göre özel sektörün ekonominin bütünü içindeki payı % 60 olup, toplam üretimin de % 67'si özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu oran hizmet sektöründe % 80'e ulaşmaktadır. Tarım sektöründe istihdamın % 96'sı, hizmet sektöründe ise istihdamın % 54'ü özel sektör tarafından sağlanmaktadır.

1991-99 döneminde, 1997 yılı hariç, Moldova'da reel üretim, her yıl düşüş kaydetmiştir. Bu çöküş, daha çok Sovyetler Birliği zamanındaki ticaret bağlantılarının kopmuş olmasından, ağır fiyat şoklarından ve Transdinyester sorunundan kaynaklanmıştır. Enerji sektöründeki yeniden yapılanmanın yavaşlığı ve siyasal istikrarsızlık da büyümeyi engellemiştir.

2000-2001 döneminden itibaren ise Moldova ekonomisi, olumlu sinyaller vermeye başlamış ve özellikle Rusya'nın Moldova ihraç mallarına talebinin artması ve ülke içindeki makroekonomik istikrarın sağlanmış olması nedeniyle ekonomik kalkınma hızlanmıştır. Bu kalkınmanın temel taşlarından biri olan sinai büyüme, ihracat hacminin artması ve iç talepte de iyileşme yaşanmasıyla etkisini devam ettirecektir.

5.2 Son Dönemde Temel Ekonomik Göstergelerdeki Değişimler

5.2.1. Büyüme

Bağımsızlıktan sonra hemen her yıl reel üretimin düşüş kaydettiği Moldova ekonomisinde ilk olarak 2000 yılında gözlenen büyüme, 2001 ve 2002 yıllarında da artarak sürmüştür. 2002 yılında gerçekleştirilmiş olan % 7.2'lik büyüme, Moldova'nın bağımsız bir ülke olarak tarihinde yakaladığı en yüksek orandır.

2003-2004 döneminde, küresel ekonominin zayıflığına ve ülkedeki reform sürecinin istenilen hızda sürdürülememesine rağmen Moldova ekonomisinin yıllık % 4-5 civarında büyümeyi sürdüreceği tahmin edilmektedir.

Ne var ki, Moldova ekonomisinin çok sağlıklı olmayan yapısı, bu tahmin edilen büyüme oranı için riskler yaratmaktadır. Tarım sektörünün ekonomi içindeki önemli yeri nedeniyle, kötü

hava şartları, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca yatırımların da düşük seviyede kalması, hesaplanan büyüme oranlarına ulaşmasını engelleyebilir.

5.2.2. Döviz Kuru

1993 yılının Kasım ayında tedavüle giren Moldova para birimi "lei", ilk beş yıl boyunca istikrarını korumuş ve hatta 1994-1997 yılları arasında dünyanın belli başlı para birimleri karşısında değer kazanmıştır. Bu istikrarlı seyir, 1998'de patlak veren Rusya krizi ile sona ermiş ve lei, 1999 yılında nominal olarak % 47 ve reel olarak % 20 oranında değer kaybetmiştir.

2000 yılında ise bölgesel anlamda parasal istikrarın tekrar tesis edilmesi ve ekonominin güçlenmesi nedeniyle yerel paraya talebin artması nedeniyle lei tekrar değer kazanmaya başlamıştır.

2002 yılında lei, dalgalı bir seyir izlemeye başlamış ve 2003 yılının ilk iki ayında dolar karşısında değer kaybetmeye başlamıştır. Makroekonomik açıdan büyük ölçüde istikrarlı olan Moldova ekonomisine yurtdışında yaşayan Moldovalıların her yıl gönderdikleri 200 milyar dolar (GSHİY'nin % 13'ü) nedeniyle herhangi bir mali kriz tahmin edilememektedir. 2003-2004 yılı için öngörülen reel anlamda değer kaybetme, lei'yi efektif olarak 1997 yılı değerinin altında tutacaktır.

5.2.3. Dış Borçlar

Dünya Bankası verilerine göre 1992'de 39 milyon dolar olan Moldova'nın dış borç stoku, 2002 yılında 1.38 milyar dolara yükselmiştir. Bu rakama kamu borçları, devlet garantili borçlar ve devlet garantisi olamayan özel sektör borçları dahildir.

Moldova'nın dış borçlarının % 40'ını başta IMF olmak üzere diğer büyük çok taraflı kredi kuruluşları tarafından verilmiş krediler oluşturur. 1997-1998'deki Asya Krizi ve müteakip Rusya Krizi nedeniyle Moldova'nın uluslararası piyasalardan kaynak sağlaması bir hayli zorlaşmıştır.

5.2.4. Enflasyon

1993-94 döneminde yaşanan ve yıllık TÜFE oranının % 1000'i bulduğu hiper-enflasyon döneminden sonra, Moldova Merkez Bankası uyguladığı parasal program sayesinde TÜFE'yi 1997 yılında % 12'ye indirmeyi başarmıştır. Rusya'da yaşanan mali kriz nedeniyle tekrar bir enflasyonist trend başlamışsa da bu durum kısa sürmüş ve reel olarak lei'nin değerlenmesi, piyasalarda güvenin sağlanması ve uygulanan sıkı para politikaları ile 2000 yılının ikinci yarısından itibaren enflasyon oranları tekrar aşağıya çekilmiştir.

2003 yılında artan gıda fiyatları ve elektrik ile telefon ücretlerine yapılmakta olan zamlar nedeniyle enflasyonun bir sene öncesine göre artması beklenmektedir. Ancak borçların yeniden yapılandırılması ve yabancı piyasalarda kredi imkanlarının artması, Merkez Bankası'nın enflasyonu tek haneli rakamlarda tutmasına yardımcı olacaktır. 2004 yılında TÜFE'nin % 10 üzerinde gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.

5.3. Başlıca Ekonomik Göstergeler

5.3.1. Tarım

Bağımsızlıktan önce Moldova, SSCB'nin en önemli tarım kaynaklarından biriydi ve toplam tütün üretiminin % 30'unu, üzüm ve şarap üretiminin % 20'sini, meyve üretiminin % 13'ünü ve sebze üretiminin % 10'unu karşılamaktaydı.

Tarıma elverişli toprakların toplam alanı 2.5 milyon hektar (toplam yüzölçümünün dörtte üçü) olan Moldova'da bu toprakların % 75'inden fazlası yüksek verimli "çernozem" toprağıdır. Moldova'nın en önemli ihraç ürünü üzümdür. Bunun yanı sıra tahıllar, şekerpancarı, ay çiçeği, patates, sebze ve meyve ülkede üretimi yapılan başlıca tarım ürünleridir.

Denize kıyısı olmayan Moldova'da ormanlık alan da azdır. Bu sebepten dolayı ormancılık ve balıkçılık gelişmemiştir.

1996'da başlatılan Ulusal Torak reformu programı ile tarım sektörü büyük ölçüde kalkındırılmıştır. Dünya Bankası ve ABD Uluslar arası Kalkınma Ajansı (USAID) tarafından desteklenen program çerçevesinde devlete ait olan 961 büyük kollektif çiftlik, parçalara bölünerek özelleştirilmiş ve 1 milyon civarında özel çiftlik oluşturulmuştur. Günümüz itibariyle tarım sektöründe özel sektörün payı % 100'e yakındır.

Adı geçen programın şu anda ikinci aşaması hayata geçirilmektedir ve bu bağlamda tarım hizmet birimleri ile ürünlerin pazarlanmasına yönelik merkezler kurulmaktadır.

5.3.2. Sanayi

Transdinyester sorunu nedeniyle ağır sanayi altyapısını büyük ölçüde kaybetmiş olan Moldova'da gıda ve içecek sektörleri sanayi alanında ön plana çıkmaktadır. 2000 yılı itibariyle gıda ürünleri ve içecekler toplam sınai üretiminin % 50'sine tekabül etmiştir. Şarap, Moldova'daki tüm imalatın % 18'ini oluşturmakta ve daha sonra % 6 ile sebze ve meyveler, % 5 ile şeker gelmektedir. Ülkede şarap üretimi ile uğraşan yaklaşık 150 işletme olup, yıllık üretim kapasitesi 370 milyon litredir.

Yılda 8.7 milyar adet sigara üretim hacmine sahip olan tütün sektörü, 1991'den önce SSCB'de satılan tüm sigaraların % 40'ını üretmekte iken, tüketici tercihlerinin ABD markalarına kayması nedeniyle zarar görmektedir. Şu anda toplam üretimin üçte biri Alman firması Südzucker'in kontrolündeki üreticiler tarafından yapılmaktadır.

Gıda ve içecek sektörlerinden sonra Moldova'da hafif sanayi önem taşımaktadır. Tekstil ve giyim sanayi toplam üretimin sadece % 2'sini karşılamasına rağmen ülkenin en büyük ikinci ihraç mamulü konumundadır.

Moldova'da sanayinin yaşadığı en büyük sorunlardan biri (özellikle gıda ve içecek sektörleri) tarımsal girdilere yüksek derecede bağımlı olmasıdır. Son yıllarda yaşanan kuraklıklar bu nedenle ekonomiye olumsuz etki etmiştir. 1998'deki Rusya Krizi'nde görüldüğü gibi Rusya ve BDT ülkelerine bağımlılık da sağlıksız bir durum oluşturmaktadır. Tüm bu faktörlere rağmen, Moldova'da sanayi 2000 yılından başlayarak her yıl artan oranlarda büyüme kaydetmeyi başarmıştır.

5.3.3. İnşaat

Moldova'nın bağımsızlığını kazanmasından sonraki yıllarda inşaat sektörü, mevcut olan kısıtlı yatırımın başka alanlara kaydırılması ve ülkedeki çimento üretiminin büyük bir bölümünü gerçekleştiren Trandinyester'deki sorunlar nedeniyle, önemli bir gelişme kaydedememiştir. 1998 yılında yapılan bütçe kısıntılarının toplu konut projelerini de kapsaması, inşaat sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir.

Moldova inşaat sektörü, birkaç büyük müteahhitlik firması ve 50 kadar küçük firmadan oluşmaktadır. Son yıllarda bu firmalar ısıtma ve ventilasyon gibi değişik konularda ihtisaslaşma yoluna gitmektedirler. Yılda 2.5 milyon ton çimentonun üretildiği Moldova'da yapı malzemelerinin % 80'ini konut inşaatlarında tüketilmektedir.

5.3.4. Bankacılık

Bankalar, Moldova'daki en gelişmiş finans kuruluşları ve yerel işletmelerin de hemen hemen tek finansman kaynağıdır. Ne var ki, şirketler bankacılık sistemini batıdaki örnekleri gibi kullanmamaktadır ve halkın da genel olarak bankacılık sistemine güveni düşük seviyelerdedir. Ayrıca Moldova'nın yüksek ülke riski, faiz oranlarını da yukarıya çekmektedir.

1991'de kurulmuş olan Moldova bankacılık sistemi, iki kademeli olup Merkez Bankası ve 16 ticari bankadan oluşmaktadır. Parlamentoya karşı sorumluluğu bulunan Merkez bankası, bankacılık lisansını verir ve ülkedeki tüm finansal faaliyetleri gözlemleyerek denetler.

Moldova'da bankacılık sisteminin toplam aktifleri 480 milyon dolar tutarında olup bu rakamın içinde kredilerin miktarı 250 milyon dolardır.

Ağustos 2002 verilerine göre Moldova kredi piyasasında en büyük banka % 23.8'lik pay ile Moldova-Agroindbank'tır. Bu bankayı % 14.4 ile Victoriabank, yine % 14.4 ile Moldindconbank, % 11.7 ile Banca Sociala ve % 7.6 ile Banca de Economi takip etmektedir.
Bankalar genellikle büyük firmalara kredi vermeyi tercih etmekte ve bu yüzden KOBİ'ler finansman sıkıntısı yaşamaktadır. Yıllık olarak lei bazında %21-30, dolar bazında ise % 13-18 arasında değişen kredi faizleri küçük işletmeleri zorlamaktadır. Bankalar ayrıca ticaret finansmanının yatırım finansmanına tercih etmektedir.

Moldova'da bankacılık sektörünün yaşamakta olduğu önemli bir sorun da uzun vadeli fonların yetersizliğidir. Bankacılık sistemine ve ulusal para birimine güven duymayan Moldova halkı, tasarrufları için genelde 12 aydan kısa vadeli mevduatları tercih etmekte ve bu yüzden uzun vadeli kredi açmak isteyen bankalar Dünya Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın (EBRD) kaynaklarına başvurmak zorunda kalmaktadırlar.

5.3.5. Telekomünikasyon

100 kişiye 18 telefon hattının düştüğü Moldova'nın telekomünikasyon altyapısı bölgesel standartların altındadır. 2002 yılı Mart ayı itibariyle toplam cep telefonu abone sayısının 271.600 olduğu ülkede GSM hizmetleri üç operatör tarafından verilmektedir. Moldova-Fransa ortak teşebbüsü olan Voxtel firması 1998 yılından beri piyasada olup, InterDnestrCom 1999'dan beri, Turkcell'in de ortak olduğu Fintur firmasının Moldovalı Accent Electronic ile birlikte kurduğu Moldcell ise Nisan 2000'den beri hizmet vermektedir.

Devlete ait telekom şirketi Moldtelecom, 1998'deki başarısız teşebbüsünden sonra 2002'de tekrar özelleştirme kapsamına alınmıştır. % 51'i satışa çıkartılmış olan Moldtelecom'un özelleştirilme süreci verilen tekliflerin düşüklüğü ve idari sorunlar nedeniyle yavaş ilerlemektedir.

Yatırım yetersizliği nedeniyle Moldova'da internet fazla gelişmemiştir. 100 bin kişi 136 internet kullanıcısının düştüğü ülke PC kullanımı konusunda da Avrupa'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Moldova'da her 1000 kişiye 16 PC düşmektedir. Bir kıyaslama yapılacak olursa Avrupa ortalamaları, internet kullanıcıları için 100 bin kişide 1805, PC kullanımı için ise 1000 kişide 179'dur.

5.3.6. Ulaştırma

Moldova'nın denize kıyısı olmaması nedeniyle ülkenin dış ticareti demiryolu ve karayolu aracılığıyla yapılmaktadır. Nakliyat konusunda ağırlık demiryollarında olup ülke sınırları içinde toplam uzunluğu 1.140 km. olan demiryolu ağı mevcuttur. 2000 yılı itibariyle demiryolu ile taşınan yükün toplam hacmi 8.3 milyon tonu bulmuştur ve bu rakam her geçen yıl artmaktadır.

Karayolları ise daha çok ülke içindeki yük nakliyatı için kullanılır ve ayrıca yolcu taşımacılığının % 80'i de bu yoldan yapılır. Ne var ki, yolların kalitesi tatmin edici olmaktan uzaktır.

Moldova topraklarından geçen Dinyester ve Prut nehirleri yük nakliyatı ve turizm için kullanılmaktadır. Hava taşımacılığı ise % 49 Alman ortaklığı olan ulusal havayolu şirketi Air Moldova ile birlikte Moldovan Airlines ve Air Moldova International tarafından yürütülmektedir.

5.4. Dış Ticaret

5.4.1. İhracat-İthalat

SSCB döneminde tarım ürünleri ağırlıklı olan Moldova'nın ihracatı, bağımsızlıktan sonra da bu özelliğini korumuştur. Gıda ürünleri, içecekler, zirai ürünler ve tütün, ülkenin toplam ihracatının % 55'ine tekabül etmektedir. Son yıllarda sektöre giren yabancı sermaye sayesinde ağırlığını artırmış olan tekstil ürünleri ise yaklaşık % 20'lik bir paya ulaşmaktadır.

Moldova'nın ithalatı incelendiğinde özellikle Rusya'dan alınan enerji kaynaklarının toplam ithalatın yaklaşık üçte birine tekabül ettiği görülmektedir. 90'lı yılların ortalarında Moldova'nın SSCB'den kalma imalat altyapısını yenilemeye başlaması ile makine ve diğer ekipmanların ithalat içindeki payları artmıştır.

Moldova'nın Fasıllar İtibariyle Dış Ticareti (2001)

İHRACAT

FASIL	Miktar (milyon dolar)	Pay (%)
Alkollü İçecekler	174.7	30.6
Örülmemiş Giyim Eşyası	60.4	10.6
Sebze-Meyve Müsth.	34.2	6.9
Yağlı Tohum ve Meyveler	32.4	5.7
Örme Giyim Eşyası	31.8	5.6
Diğer	236.5	41.5
Toplam	**570.0**	**100.0**

İTHALAT

FASIL	Miktar (milyon dolar)	Pay (%)
Mineral Yakıtlar	237.2	26.5
Kazanlar, Makinalar	88.7	9.9
Tütün ve Tütün Ürünleri	40.3	4.5
Elektrikli Makinalar	35.2	3.9
Kağıt Karton	29.7	3.3
Diğer	465.5	51.3
Toplam	**896.6**	**100.0**

Kaynak: BM İstatistik Departmanı

Her ne kadar Moldova ticaret yaptığı ülkelerin sayısını artırmaya gayret etse de ekonomi büyük ölçüde BDT bölgesindeki ihracat pazarlarına bağımlı kalmaktadır. Avrupa ile coğrafi açıdan bütünleşmiş bir ülke olan Moldova'nın ihracatının sadece % 20'lik bir kısmı AB ülkelerine yapılmakta, BDT için ise bu oran % 60-70 seviyelerine çıkabilmektedir.

Moldova'nın AB pazarlarına erişim ile ilgili yaşadığı sorunlar, ihracat mallarının fasıl olarak azlığı nedeniyle AB üyesi Güney Avrupa ülkelerinden gelen rekabet ve Moldova gıda ürünlerinin batı standartlarını yakalayamaması nedeniyle korumalı AB gıda piyasasına girememesi olarak özetlenebilir.

İktidardaki Moldova Komünist Partisi, BDT ile olan ticaret ilişkilerini daha da güçlendirmeye çalışmakta ve özellikle de Orta Asya'ya özel bir ilgi göstermektedir. Bu bağlamda AB ile olan ticaret ilişkileri geri planda kalmıştır.

2003-2004 döneminde Moldova'nın ticaret açığının GSYİH'nin yüzde % 20'si civarında seyretmesi beklenmektedir.

Moldova'nın Başlıca Dış Ticaret Ortakları (2001)					
İHRACAT			İTHALAT		
Ülke	**Tutar (milyon dolar)**	**Oran (%)**	**Ülke**	**Tutar (milyon dolar)**	**Oran (%)**
Rusya	248.7	43.6	Ukrayna	152.5	17.0
Ukrayna	57.2	10.0	Rusya	144.1	16.1
İtalya	45.9	8.1	Romanya	93.3	10.4
Almanya	40.8	7.2	Almanya	85.3	9.5
Romanya	37.9	6.7	İtalya	65.3	7.3

Kaynak: BM İstatistik Departmanı

5.4.2 Dünya Ticaret Örgütü Üyeliği

BDT üyesi diğer ülkelere göre oldukça açık bir ticaret rejimi uygulamakta olan Moldova, 26 Temmuz 2001'den beri Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyesidir. Tahıl ihracat kotalarını Aralık 1995'te kaldırmış olan Moldova, bir çok ithalat tarifesini de 1996 yılına kadar kademeli olarak devre dışı bırakmıştır.

1997'de bazı tarifelerin yeniden yürürlüğe konması, ortalama tarife oranını (alkol, tütün ve otomobil hariç) % 6.3'ten, % 11.6'ya çıkartmışsa da 1998 yılında gerçekleştirilen liberal ticaret programı çerçevesinde tarifeler yeniden indirilmiş ve birçok ihracat kısıtlaması ile yasağı kaldırmıştır. 2001 yılı sonu itibariyle Moldova'da ortalama tarife oranı % 7.5'tir.

5.4.3 Yabancı Sermaye

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTD) yayınlamış olduğu 2002 Dünya Yatırım Raporu'na göre bağımsızlığını ilan etmesinden 2002 yılına kadar geçen süre içerisinde Moldova'ya giren toplam doğrudan yabancı yatırım sadece 609 milyon dolardır. 1997'ye kadar yılda 25 milyon doların üzerine çıkamayan sermaye akışı, daha sonra nisbeten artmış ve 2001 yılında 148.5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Moldova'ya Yıllık Yabancı Doğrudan Yatırım Girişimleri (milyon dolar)

1996	1997	1998	1999	2000	2001
23.18	78.29	76.25	40.35	142.69	148.51

Kaynak: Moldova Merkez Bankası

Ülkede kişi başına düşen doğrudan yabancı yatırım 125 dolarla oldukça düşük bir seviyede olsa da yıllık sermaye akışının GSHİY'ye oranı % 4.4 ile bölge ortalamasına eşittir.

Moldova'daki en büyük yatırımcı, toplam yabancı sermaye stokunun üçte birini sağlayan Rusya'dır. Ancak Rus yatırımı konusunda verilmesi gereken önemli bilgi, bu yatırımların daha çok borç karşılığı Lukoil ve Gazprom'a verilen Moldovagas gibi ülkenin enerji sektöründe faal devlet şirketlerinin hisseleri şeklinde olduğudur.

Moldova'daki En Büyük Yatırımcı Ülkeler (Ocak 2002 İtibariyle)	
Ülke	**Doğrudan Yabancı Yatırım Stoku (milyon dolar)**
Rusya Federasyonu	149.48
İspanya	46.273
Amerika Birleşik Devletleri	38.89
Almanya	17.13
Fransa	17.06
İngiltere	16.22
Liechtenstein	10.56
Kanada	10.21
Yunanistan	8.02
İrlanda	7.86

Kaynak: Moldova İstatistik Komitesi

Moldova'daki doğrudan yabancı yatırımın % 50'si elektrik, doğal gaz ve su alanında yapılmış olup, gıda işleme % 17, perakende ve toptan ticaret % 10, ulaştırma ve telekomünikasyon % 7, tarım ise % 2'lik paya sahiptir.

Ülkede yabancı yatırımların bu kadar sınırlı kalmış olmasının en büyük sebebi özelleştirme ve yeniden yapılanma çalışmalarının yavaşlığıdır. Örneğin, şarap ve tütün gibi Moldova'nın en önemli be yabancılar için en cazip iki sektöründe çıkar çevrelerinin engellemesi nedeniyle özelleştirme süreci tıkanmış durumdadır.

5.5 Özelleştirme

SSCB'nin dağılmasından sonraki ilk yıllarda Moldava'nın, KOBİ'leri geniş çaplı programlarla özelleştirilmiş ve bu özelleştirme programlarında "kupon" sistemi uygulanmıştır. Ancak büyük ölçekli işletmelerin satışları, bazı istisnalar dışında, çıkar gruplarının engelleriyle karşılaşmıştır. Özellikle şarap ve tütün sektörlerindeki satışlar 1998-2001 döneminde siyasi gündemi sürekli olarak meşgul etmiştir.

Bu dönemde özelleştirme alanında kaydedilen en önemli gelişme, üç elektrik distribütörünün İspanya'nın Union Fenosa şirketine satılmasıdır. Ülkenin enerji ithalatına bağımlılığı ve ödeme sorunları nedeniyle enerji sektöründeki özelleştirmeler oldukça önemli ve olumlu gelişmelerdir.

İktidardaki Komünist Parti, beklentilerin aksine özelleştirmelere karşı çıkmamış ve hatta daha önce kabul etmemiş olduğu şarap ve tütün sektörü özelleştirmelerine de yeşil ışık yakmıştır. Ne var ki, Komünist Parti Hükümetinin, daha önce özelleştirilmiş, ancak daha sonra mali durumu bozulmuş olan şirketleri tekrar kamulaştırması, özelleştirme ile amaçlanan hedeflere ulaşması açısından olumsuz bir durum yaratmıştır.

6. TÜRKİYE-MOLDOVA TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

6.1. Dış Ticaret

Türkiye ile Moldova arasındaki ticaret hacmi Moldova'nın bağımsızlığını kazanmasından 1997 yılına kadar belli ölçüde büyüme kaydetmiştir. İthalatımız istikrarlı bir çizgi izlemezken, Moldova'ya ihracatımızda sürekli bir büyüme yaşanmıştır. 1997 ve 1998 yıllarında ise Türkiye Moldova ticaretinde önemli oranda ilerleme görülmüştür. İhracatımız 2000 yılından itibaren artmaya başlamış, buna karşılık ithalatımız büyük ölçüde gerilemiştir. 2001 yılında ithalatımızda önemli bir düşüş kaydedilmiş, 2002 yılında ise ihracatımızın ivme kazanmasıyla Moldova'ya olan ticaret fazlamız önemli derecede artmıştır. Son dönemlerde ihracatımızda yaşanan artışta Türk Lirası'nın yaşamış olduğu devalüasyonun etkisi vardır.

Türkiye-Moldova Dış Ticareti (Bin dolar)

Yıllar	İhracat (X)	İthalat (M)	X/M	Denge	Hacim
1992	150	1,742	0,08	-1,592	1,892
1993	390	28,908	1,13	-28,518	29,298
1994	3,628	20,453	0,17	-16,825	24,081
1995	7,270	15,616	0,46	-8,346	22,886
1996	14,327	14,432	0,99	-105	28,759
1997	21,334	15,076	1,41	6,258	36,410
1998	27,624	11,799	2,34	15,825	39,423
1999	20,646	10,863	1,9	9,763	31,509
2000	26,232	7,047	3,7	19,190	33,274
2001	27,815	2,591	10,7	25,224	30,406
2002	39,144	4,646	8,4	34.498	43,790
2003*	25,500	4,500	5,6	21,000	30,000

(*) Ocak-Temmuz Dönemi.
Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

2002 Yılı Döneminde Fasıllar İtibariyle Türkiye-Moldova Başlıca Dış Ticareti

İHARACAT			İTHALAT		
Fasıl	**Tutar ($)**	**%**	**Fasıl**	**Tutar ($)**	**%**
Örme Eşya	16,261,106	41.5	Hububat	1,218,615	26.5
Plastikler	2,432,123	6.2	Yağlı Toh., Meyveler	1,103,687	23.8
Kazanlar, Makinalar	1,777,925	4.5	Ham Postlar	854,763	18.4
Elektrikli Makinalar	1,651,209	4.2	Yenilen Meyveler	521,244	11.2
Yenilen Meyveler	1688,221	4.3	Demir Çelik	250,721	5.4
Sabunlar	1,269,194	3.2	Halılar	208,744	4.5
Aluminyum, Alu. Ürün	1,198,272	3.1	Yenilen Sebzeler	147,994	3.2
Otomotiv, Yan Sanayi	915,396	2.3	Kazanlar, Makinalar	114,040	2.5
Halılar	910,999	2.3	Örme Giyim Eşyası	66,754	1.4
Kağıt Karton	834,024	2.1	Ağaçlar, Diğ. Bit. Ür.	48,143	1.0
Diğer	**10,205,235**	**26.1**	**Diğer**	**111,090**	**2.4**
Toplam	**39,143,704**	**100.0**	**Toplam**	**4,645,795**	**100.0**

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Türkiye ile Moldova arasındaki ekonomik işbirliği düzeyi, Moldova'nın sınırlı kaynak ve yatırım olanakları nedeniyle arzu edilen seviyeye çıkmamıştır. Ayrıca özel sektör girişimcilerinin Moldova ile ilişkilerini ilerletmek hususunda pek aktif ve istekli olmadıkları gözlenmektedir. 2001Şubat ayında Komünist Parti'nin iktidara gelmesinin ve piyasanın serbestleşmesi yönünde gerçekleştirilmesi gereken reformların askıya alınmış olmasının iki ülke arasındaki ticaret hacminin yetersiz düzeyde kalmasında etken olduğu düşünülebilir.

Moldova pazarının küçük, alım gücünün zayıf olmasının, ayrıca ülkede yaşanan genel asayiş sıkıntıları içinde karşılaşılan mal ve can güvenliği sorunları, ağır bürokrasi, geniş bir yolsuzluk ve rüşvet ağı, yetersiz teknik altyapı, yasal altyapıdaki boşluklar, mülkiyet haklarının yeterince güvence altına alınamaması, serbest piyasa ekonomisine dayalı medeni kanun ve iflas kanununun yürürlüğe konmaması, kurumsal altyapı yetersizliği, yargı sistemindeki aksaklıklar, devlet görevlilerinin keyfi teftiş ve baskıları, çalışma ve oturma izni alımındaki uzun işlemler, uzun süreli vize verilmemesi, Türk girişimcilerin Moldova'da karşılaştıkları temel sorunları oluşturmaktadır.

Moldova'nın BDT içinde yer alması nedeniyle birçok alanda gümrük bağışıklığından yararlanması, ABD'nin az gelişmiş ülke sıfatıyla Moldova'ya uyguladığı sıfır gümrük kotalar, ucuz ve eğitim düzeyi yüksek vasıflı iş gücü ile ülkenin hemen tüm sanayi dallarında yatırıma açık olması bu ülkeyi yabancı yatırımlar açısından cazip hale getirmektedir. Özellikle ABD ve BDT pazarına yönelik iş yapmak isteyen KOBİ'ler ve Anadolu sanayi için uygun koşullar bulunmaktadır. Ancak, Yabancı sermaye ve dolayısıyla Türk sermayesinin ülkede geniş çaplı yatırımlarda bulunabilmesi için serbest piyasa ekonomisinin tüm mekanizmalarıyla ülkede yerleşmesi gerekmektedir.

Resmi kayıtlar dışında iki ülke arasında bavul ticareti de mevcuttur. Beraberlerinde azami 2000 Dolar değerindeki eşyayı gümrüksüz götürme hakkına sahip Moldova'lılar Türkiye'den aldıkları malları açık pazarlarda satmaktadırlar.

6.2 Yatırım Ortamı

1992 yılında yabancı yatırımlar kanunu çıkartılmış ve bu kanuna 1994 yılında eklemelerde bulunulmuştur. Yabancı yatırımcılar ortak girişim ya da limited şirket olarak işletme açabilmektedirler. Ayrıca 1996 özelleştirme planı uyarınca özelleştirilecek devlet işletmelerinin hisselerinin yüzde 60'ına kadar sahip olabilmektedirler. Ağırlığını gıda sanayinin oluşturduğu toplam yabancı yatırım tutarı 1997 yılının Eylül ayı itibarı ile 193 milyon dolarda kalmıştır. Kurulan 300 dolayındaki JV firma genelde İtalya, Almanya, İsviçre, Malta, Romanya ve Bulgaristan sermayelidir.

Sektörel olarak en çok yatırım gıda sektörü, finans sektörü, ticaret, otelcilik ve lokantacılıkta yapılmıştır.

Yabancı yatırımları teşvik etmek amacıyla Temmuz 1996 tarihinde Kişinev'de vergi muafiyetleri sağlayan Serbest Bölge oluşturulmuştur.

6.3 Moldova'daki Türk Yatırımları

2001 yılı sonu kayıtlarına göre, Moldova'da 101 Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Türk girişimcilerin yatırım sahaları, kara taşımacılığı, inşaat, lokantacılık, tarımsal ürünler, gıda, ambalaj sanayi ve tekstil olarak sıralanabilir.

Türk iştirakli şirketlerin çoğu küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Türk yatırımcıların iştiraklerinin % 90'lık bölümünü ikili ortak girişim şeklinde kurmayı tercih ettikleri çok taraflı ortak girişime rağbet etmedikleri ve kalan oranın % 100 sermayeli firmalar olduğu görülmektedir.

Moldova'daki Türk yatırımları son yıllarda artışa geçmiştir. Türk yatırımları için Moldova'yı cazip kılan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

* Türkiye'ye coğrafi yakınlık ve Moldova'nın Trans-Avrupa ulaşım koridorları üzerindeki avantajlı pozisyonu.

* Ucuz ve kalifiye işçilik. Ülkede okuma yazma oranı % 97 olup, üniversite eğitimi alanların sayısı son 10 yıl içerisinde % 50 oranında artmıştır.

* Gelişmiş bilimsel ve teknolojik potansiyel.

* Ülke ekonomisindeki makro ekonomik istikrar.

* Moldova'nın BDT ülkeleri ve Romanya ile yapmış olduğu serbest ticaret anlaşmaları.

* Moldova'nın DTÖ ve Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı üyesi olması.

Moldova'daki Türk yatırımları henüz sınırlı seviyede olsa da yukarıda bahsedilen avantajlar nedeniyle bir artış gözlemlenmektedir.

Moldova'da GSM operatörlük lisansına sahip olan Moldcell, % 77'si Turkcell ve % 23'ü de bir ABD-Moldova ortak teşebbüsü olan Accent Electronic'e ait olarak Nisan 2000'de faaliyetlerine başlamıştır. Bugün ise hisselerinin % 66'sı Turkcell'in Finlandiya'dan Sonera ile ortak olduğu Fintur Holding'e, % 23'ü Accent Electronic'e, % 10'u ise Molfintur'a aittir. Şu anda Moldcell, Moldova'nın % 71'ine ulaşabilmektedir.

Efes Grubu, Ocak 2003'te Moldova'nın en büyük içecek üreticisi olan Vitanta Intravest'in hisselerini % 96.5'ini satın alarak bu piyasaya girmiştir. Moldova Sermaye Piyasası Komisyonu tarafından verilen bilgilere göre 12 milyon doları geçen bu satış işlemi Efes'in yan kuruluşu olan Efes Breweries International B. V. Adına Moldova Menkul Kıymetler Borsası'nda kayda geçirilmiştir. Hollanda tescilli olan Efes Breweries International B. V.'nin şu andaki ödenmiş sermayesi 119.5 milyon euro olup 30 ülkede satış faaliyetlerinde bulunmaktadır. Vitanta Intravest ise Moldova bira pazarında % 70, alkolsüz içecekler pazarında % 55'lik paya sahiptir. Efes Grubu, halihazırda bir büyük fabrika ve üç üretim hattına sahip olan Vitanta'ya Moldova'da önümüzdeki 3-4 sene içerisinde 7-10 milyon dolar tutarında yatırım yapmayı ve şirketin ciro ve karını bu dönem içerisinde % 25 artırmayı hedeflemektedir.

Aralık 2002'de hizmete açılan 5 yıldızlı Hotel Dedeman Grand Chisinau, başkent Kişinev'in merkezinde yer almakta ve 143 odasıyla hizmet vermektedir. 12 milyon dolarlık bir yatırımla gerçekleştirilmiş olan bu hotel Dedeman'ın Türkiye dışındaki ilk oteli olma özelliğini taşımaktadır.

2001 yılında Moldova'da tekstil ve konfeksiyon üretimi yapmaya başlayan Nergis Holding bünyesindeki Asena Tekstil, Çadır-Lunga'daki tesislerinde yaklaşık 1.000 kişi istihdam etmekte ve önümüzdeki 2-3 yıllık dönemde üretim kapasitesini iki katına çıkarmayı planlamaktadır.

Gagauz Bölgesi'nin sulama kanalları ve içme suyu şebekesi projesini gerçekleştirmiş olan ENF Firması, Komrat, Vulkaneşti ve Çadır-Lunga şehirlerindeki içme suyu temin altyapısını tamamlamıştır. 35 milyon dolarlık bu projenin 15 milyon dolarlık kısmı Türkiye tarafından finanse edilmiştir.

Moldova'nın kuzeyindeki Floreşti kentinde kurulmuş olan Nefis Bisküvi Fabrikası, Şubat 1998'den beri üretimini devam ettirmektedir. Un, şeker, ve yağ üretim merkezlerine yakınlığı nedeniyle yatırımı için Floreşti'yi tercih eden Nefis Bisküvi, özellikle bisküvi, çikolata ve şekerleme ürünleriyle önemli bir Pazar payına sahiptir.

Infinity SRL adlı Türk yatırımı, Moldova'da örme ürünler ve iç çamaşırları üretip tamamını ABD pazarına ihraç etmektedir. Tokuşor SRL Firması ise ayakkabı üretimi yapmakta ve ürünlerini hem iç pazarda satmakta hem de Rusya'ya ihraç etmektedir.

Bu büyük yatırımların yanı sıra tahıl ürünleri için çuval üretimi, televizyon tüpü üretimi yapan Türk firmaları bulunmaktadır. Ayrıca bazı Türk firmaları Moldovalı işadamlarına mobilya ve temizlik maddeleri satışı yapmak konusunda temsilcilik vermişlerdir.

Moldova'da Türkiye'ye ayçiçek yağı ihraç edecek olan firmanın, yatırımının 2002 yılı içerisinde tamamlanarak faaliyete geçmesi beklenmektedir. Pakmaya'nın Moldova'da 30 milyon Dolar tutarında yatırımı bulunmaktadır.

Moldova-Türkiye arasında otobüs seferi yapan beş Türk firması faaliyet göstermektedir. Türk Hava Yolları Mayıs 2000'den itibaren haftada üç kez olmak üzere Moldova'ya düzenli uçak seferleri düzenlemektedir.

Ülkede turizm alanında faaliyet gösteren iki Türk firması bulunmaktadır.

6.4 İnşaat ve Taahhüt

Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre 2002 yılı başı itibariyle Moldova'da Türk inşaat firmalarının gerçekleştirmiş oldukları 10 projenin toplam tutarı 44,6 milyon dolardır.

Kişinev Uluslararası Havalimanı'nın modernizasyon inşaatı Akfen-Summa tarafından yapılmıştır. 12 milyon dolarlık projenin 9 milyon doları Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD), geriye kalan bölümü ise devlet tarafından finanse edilmiştir.

Diğer önemli projeler arasında Summa'nın Dedeman Grand Hotel inşaatı, Onursan İnşaat'ın Rus Büyükelçiliği ve Moldcell binaları inşaatı ve Zafer İnşaat'ın ABD Büyükelçiliği renovasyonu sayılabilir.

6.5 Eximbank Kredisi

Hükümetler arasında 3 Haziran 1994 tarihinde imzalanan 35 milyon dolarlık Eximbank kredisine yönelik mutabakat zaptı 13.1.1995 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Proje ve ihracatın finansmanı için 5'er milyon dolarlık dilimler halinde ve 7 yıl vadeli olarak tahsis edilen bu kredinin, öncelikli olarak Gagauz Bölgesi'ndeki sulama kanalları ve içme suyu şebekesinin finansmanı için kullanılması planlanmıştır. Bu proje yürürlüğe girmiş ve 15 milyon dolarlık bölümü bir Türk firması tarafından kullanılmıştır.

6.6 İşbirliği Olanakları

Orta Avrupa ve BDT ülkeleri arasındaki konumu, Rusya, Romanya ve Ukrayna gibi pazarlara yakınlığı ve ucuz işgücü ile ön plana çıkan Moldova, pazarının küçüklüğüne rağmen, işbirliği açısından önemli potansiyele sahip bir ülkedir.

Moldova'da özelleştirme kapsamında satılacak bazı tesisler Türk firmalarının ilgisini çekmektedir. Özelleştirme sürecinin hızlandırılması ile birlikte Türk firmalarının özellikle gıda, dericilik, şarap üretimi gibi sektörlerde yatırım yapabilecekleri düşünülmektedir.

Moldova Hükümeti cam, konservecilik, et ve tütün işleme alanlarındaki yabancı yatırımlara, ayrıca Moldova'nın dünya pazarlarına girebilmesi açısından paketleme tesisleri inşasına öncelik vermektedir. Bunun yanısıra değirmencilik ürünleri, tekstil, seramik, kağıt ve inşaat malzemeleri alanlarında yatırım imkanları mevcuttur.

Gagauz Bölgesi'nde ise özellikle bağcılık konusunda geniş iş olanakları bulunmakta ve Gagauz yöneticileri bu konuda Türk işadamları ile işbirliği yapmak istemektedirler.

Ayrıca bölgede yeterli yapağı olmasına karşın iplik fabrikası bulunmaması bu konuya yönelik işbirliği olanaklarına da dikkat çekmektedir.

Bölgede yılda 1500 ton yapağı işleyip iplik haline getirecek bir tesisin kurulması önceliklidir.

Bölgede hayvancılık, süt ve süt ürünlerine, seracılığa yönelik yüksek bir potansiyel bulunmakta ve bu konuda da Gagauz yöneticileri Türk işadamları ile işbirliği yapma isteklerini dile getirmektedirler.

Yılda 10.000 canlı koyun ihraç eden bölgede gerekli yem girdileri ve finansmanın temini durumunda 500.000 koyun besleme kapasitesi bulunmaktadır.

Genel olarak çok verimli toprakları nedeni ile hemen her tür tarım ürününün yetiştirilebildiği ancak işlenmiş gıda haline dönüştürülmesinde ve depolanmasında sorunlar yaşanan Moldova'da tarım ürünlerinin üretilip işlem gördükten sonra Batı Avrupa ülkelerine satılabilmesi imkanlarının değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ayrıca enerjisinin hemen tamamını ithal eden Moldova'da bu sektöre ve taşımacılık sektörüne yönelik de geniş iş olanakları bulunmaktadır.

6.7 Ekonomik ve Ticari Anlaşmalar

- Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, 14.2.1994 Ankara

- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 14.2.1994 Ankara

- Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması, 3.6.1994 Kişinev

- Çifte Vergilendirmeyi Önlemeye İlişkin Anlaşma, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Moldova'yı ziyareti sırasında imzalanmıştır ancak henüz yürürlüğe girmemiştir.

- Sanayi Alanında İşbirliği Anlaşması ile Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Anlaşmaları (Mayıs 1996)

6.8 Türkiye-Moldova Karma Ekonomik Komisyonu

1994 Şubat ayında imzalanan Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nda öngörülen Karma Ekonomik Komisyonu'nun (KEK) 1. Dönem Toplantısı, 6-9 Ekim 1998 tarihlerinde Kişinev'de yapılmıştır. KEK 2. Dönem Toplantısı ise 30-31 Mart 2004 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

6.9 Türkiye Moldova İş Konseyi

Türkiye-Moldova İş Konseyi, 18-21 Şubat 1993 tarihlerinde İstanbul'da yapılan toplantı ile kurulmuştur. Son İş Konseyi Toplantısı, Sayın Cumhurbaşkanımızın Moldova'yı ziyareti sırasında, 25-26 Haziran 1998 tarihlerinde yapılmıştır. İş Konseyi'nin Moldova kanadından oluşan teknik bir heyetin 1999 Nisan ayında ülkemizi ziyareti sırasında Türk kanadıyla bir anlaşma imzalanmış ve bu çerçevede Moldova Ticaret Odası'nda oluşturulan Sekreterya'ya mali ve teknik destek verilmesi karara bağlanmıştır.

7. GAGAUZ YERİ ÖZERK CUMHURİYETİ

7.1 Temel Göstergeler

Başkanı	: Georgi Tabunşcik
Başkenti	: Komrat
Yüzölçümü	: 1.800 km^2
Nüfusu	: 161.100 kişi (2000 yılı)
Nüfus Yoğunluğu	: 90 kişi/km2
Çalışabilirlerin Sayısı	: 84.100 kişi (% 46)
Nüfusun Etnik Dağılımı	: Gagauzlar % 81,4, Bulgarlar % 5,2, Ruslar % 4,6, Moldovalı % 4,4, Ukraynalı % 3,3

Kentleşme Oranı : % 40 (Komrat, Çadır-Lunga, Vulkaneşti)

Yerleşim yeri sayısı : 31

7.2 Gagauz Yeri'nin Siyasi ve Hukuki Yapısı

Gagauzlarda yönetim, Moldova Anayasası "Gagauz Yeri Özel Hukuki Statüsü" Kanunu, Gagauz Ana Kanunu ve Gagauz Halk Topluşu'nun çıkardığı yerel kanunlara göre yürütülmektedir.

Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsız devlet olarak statüsü değiştirildiği takdirde, Gagauz halkı kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir.

Gagauz Yeri siyaset, ekonomi ve kültür konuları ile ilgili sorunları "Gagauz Özel Hukuki Statüsü" kanununun verdiği yetkiler çerçevesinde bağımsız olarak çözmektedir.

Gagauz Yeri'nin kendi simgelerini taşıyan arması, bayrağı ve marşı vardır. Ancak Gagauz Yeri henüz tam yetkilerini kullanamamakta, kendi bütçesini yapamamakta, harcamalarını merkezi bütçenin izni dahilinde yapabilmektedir.

7.3 Gagauz Başkanı ve İcraat Makamı

İcraat Makamının başında olan Gagauz'nın üst görevlisi Başkandır. Bütün kamu organları Başkana bağlıdır. Gagauz Başkanı seçimlerin düzenlenmesi suretiyle dört sene için halk tarafından seçilir. Gagauz Başkanı, aynı zamanda Moldova Cumhurbaşkanı'nın kararı ile Moldova Cumhuriyeti Hükümet Üyeliğine de yetkilidir. Gagauz'nın daimi icraat organı İcraat Komitesidir. Gagauz Başkanı tarafından önerilerek Halk Topluşunca dört sene için tayin edilir. İcraat Komitesi Halk Topluşu'nda yasa taslağı gönderme veya o konuda yasa çıkarılmasını isteme hakkına sahiptir. Gagauz'nın idari birimleri (bakanlık) Daire Başkanları, aynı zamanda Moldova Cumhuriyeti'nin ilgili Bakanlıkları ve makamları gibi kurumların üyeleridir.

7.4 Yasama Organı

Gagauz'nın üst temsil organı yerel kanunları çıkarma hakkına sahip Halk Topluşu (meclis) dir. Gagauz'ya dahil olan her yerleşim yeri Halk Topluşu'nda en az bir millet vekili ile temsil edilmektedir. Halk Topluşu'ndaki milletvekili sayısı 35 tir.

7.5 Gagauz Yeri Ekonomisi

Gagauz verimli toprakları ile tarım açısından oldukça verimlidir.Yatırıma ve modern teknolojilere ihtiyaç duyulan dallar şunlardır:

- Üzüm işleme, şarap üretimi
- Meyve işleme (şeftali, kayısı, erik, elma, armut, ayva vb.)
- Ayçiçeği, mısır, buğday, soya üretimi ve işleme
- Süt mamulleri üretimi
- Yün ve deri işleme
- Yün ve deri mamulleri üretimi
- Tütün ve tütün mamulleri üretimi

Gagauz Bölgesi'nde toprağın özel mülkiyetin elinde olması çiftliklerin gelişmesini teşvik etmektedir. Bölgede, işletme sermayesi, kiralama usülü öncelikli olmak üzere tarım makinalarına, modern teknolojilere ve tarım ürünleri ambalajlama teknolojilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

7.6 Türkiye'nin Gagauz Özerk Bölgesi İle İlişkileri ve Yardımları

Gagauz Yeri yetkilileri sık aralıklarla Türkiye'yi resmi ve gayri-resmi çerçevede ziyaret etmektedirler.

Bu meyanda, Gagauz Yeri Başkanı Dimitri Kroitor 2000 yılının Temmuz, Eylül ve Kasım aylarında ve Şubat 2001'de, Gagauz Yeri'nin parlamentosu niteliğindeki Halk Topluşu'nun Başkanı Mikhail Kendigelen de 2000 yılının Şubat ve Ekim aylarında ülkemize gerçekleştirdikleri ziyaretlerde Hükümetimizin birçok üyesi dahil çeşitli düzeylerdeki yetkililerimizle görüşmüşlerdir.

Bunun dışında, Gagauz Yeri'nin güç ekonomik koşulları nedeniyle, Gagauz yetkililerinin ülkemizden temel talebi ayni ve nakdi yardım sağlamaya yöneliktir.

Bu doğrultuda, ülkemizin olanakları dahilinde aşağıda özetle belirtilen yardımlar sağlanmıştır:

- Mayıs 2000'de 6.255 ton mazot yardımı, Haziran 2001'de 6.000 ton mazot ve 1.000 ton buğday yardımı,
- Gagauz Yeri Polis Teşkilatı için 2 otomobil ve çeşitli malzeme
- Gagauz Yeri içişleri birimi için minibüs
- Kızılay'ın Gagauz Yeri'ndeki bir huzurevine yönelik malzeme yardımı
- İlaç ve tedavi malzemeleri
- Ocak 2001'de Gagauz Yeri Jandarma Birliği için malzeme vb.

Öte yandan, Gagauz Yeri İçme Suyu ve Sulama Projesi'nin birinci kısmı için yaklaşık 15 milyon Dolar harcanmıştır. Bu projenin ikinci kısmının tamamlanması için finansman sorununun aşılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

KAYNAKLAR:

1. The Ekonomist Intelligence Unit

2. Dış Ticaret Müsteşarlığı (Anlaşmalar Genel Müdürlüğü) Moldova Ülke Notu

3. DEİK Moldova Ülke Notu

4. Dışişleri Bakanlığı Moldova Ülke Notu

5. TİKA Kitap ve Dokümanı

6. Kişinev Program Koordinatörlüğü'den Alınan Bilgiler